

Добровольська Л.П. Роль викладача у розвитку толерантності студентів в міжкультурній комунікації / Л.П. Добровольська, І.С. Третякова, А.Р. Абдураїмова // Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. – Мелітополь, МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – Вип.4. – 328 с. – С. 287-292.

Л.П. Добровольська

І.С. Третякова

А.Р. Абдураїмова

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

До постановки проблеми. Стабільність та благополуччя в нашій країні залежить в першу чергу від здатності нової генерації проявляти терпимість, толерантність, від їх вміння поважати інші культури, соціальні та етнічні особливості їх представників, від волі та бажання зрозуміти один одного в міжкультурній комунікації, вміння співпрацювати, знаходити шляхи вирішення соціокультурних конфліктів. Етнопсихологічна, інтернаціональна складові освіти процесів продовжують розвиватись в умовах полікультурної освіти. Ці тенденції помітні останнім часом, хоча історія розвитку кожного народу, їх національно-психологічні особливості особистості завжди були і є діалектичною взаємодією загальнолюдського, національного в духовному плані. Загальновідомо, що звернення до минулого свого народу позитивно впливає на розвиток національної самосвідомості суб'єктів освітнього процесі.

Вагомий внесок у розвиток духовно-моральної свідомості особистості зробили гуманісти-філософи, письменники, педагоги (Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, К. Ушинський, А. Макаренко, Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський та інші). Вітчизняний мислитель, мовознавець О. Потебня був ініціатором побудови культурно-історичної психології. Доцільно підкреслити, що у світовій літературі небагато

знайдеться письменників, які б з такою всебічною повнотою, як Т. Шевченко змогли охопити минуле й сучасне свого народу і винести їм присуд за законами найвищої людяності й справедливості. Не тільки прагнення а й уміння випереджати свій час властиве не кожному. Т. Шевченко щедро наділений тим чудодійним хистом провидця [6, с.5]. Таким чином, без урахування й аналізу творчої діяльності попередніх поколінь неможливо говорити про успіхи досліджень культури, освіти сьогодні.

Міжкультурна комунікація в освітньому просторі несе в собі надію на збагачення національних культур. Для створення оптимальних умов для міжкультурної взаємодії необхідним є аналіз етичних та культурних аспектів освіти, які допоможуть кожному учаснику навчально-вихованого процесу ВНЗ зрозуміти іншого. Для цього кожному викладачеві слід спрямувати внутрішні зусилля на розуміння самих себе, піднятися до конструктивної самокритики. Саме ця ідея повинна лежати в основі концепції професійної освіти та міжкультурної комунікації.

Аналіз стану розробленості проблеми. Цілісність психологічного, культурного середовища передбачає вироблення єдиної картини світу у представників певного етносу, спільність та відмінність психологічних рис, розуміння етнічності як результату формування національної самосвідомості молоді. За останні роки зросла увага психологів, педагогів до проблем етнопсихологічної, полікультурної освіти, яка зумовлена демократизацією, гуманізацією, антропологізацією освітніх процесів і зростанням самостійності регіонів у розв'язанні культурних, освітніх завдань. Підходи до вирішення проблеми знаходимо в творчих доробках філософів, психологів, педагогів, етносоціологів, етнополітологів, етнокультурологів, етнопсихологів. Зокрема, в працях І. Аносова, П. Гнатенко, В. Євтуха, І. Лисяк-Рудницького, О. Мороз, Ю. Наєнко, О. Нельги, М. Обушного, Ю. Римаренко, П. Рудяков, В. Скуратівський, В. Старосольський, Т. Троїцької, В. Шумило, О. Якуба, В. Яровий та інші [4, с. 18]. Істотний внесок у розвиток теорії взаємодії культур зробили науковці М. Мід, Р. Редфілд, А. Кребер. Проблема взаємопроникнення

етнокультурних середовищ була центром уваги в творчості багатьох класиків антропології (Л. Фробеніус, Ф. Гребнер, В. Шмідт, Ф. Боас, У. Ріверс та ін.). Багато фундаментальних питань з міжкультурної комунікації вивчали відомі філософи: Аристотель, Ф. Боас, Г.-В. Лейбніц, Ф. Вольтер, В. Вундт, Г.-В.-Ф. Гегель, Й. Гердер, В. фон Гумбольдт, І. Кант, К. Фослер, та ін.

У вітчизняній науковій школі психологічні та соціально-психологічні аспекти толерантності досліджували М. Боришевський, П. Гнетенко, О. Донченко, В. Євтух, П. Лушин, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, В. Павленко, М. Савчин, М. Шульга та ін.. Проблематику толерантності у крос-культурній психології вивчали Дж. Беррі, С. Гурієва, Ю. Мартін, К. Оберг, Л. Почебут, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, О. Татарко, Г. Теджфел, В. Хармз.

Мета нашої статі полягає в визначенні ролі викладача вищого навчального педагогічного закладу у розвитку та формуванні толерантності майбутніх фахівців у міжкультурній комунікації.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, в умовах розвитку нової парадигми виховання у вищих навчальних закладах, яка полягає у переосмисленні сутності національного виховання студентської молоді, його цілей, змісту, завдань, методів, міжкультурна комунікація стає необхідною умовою, принципом та парадигмою взаємодії та взаємовідносин всіх суб'єктів освітнього простору.

Поняття «міжкультурна (крос-культурна, міжетнічна) комунікація» (або «міжкультурна інтеракція») увели в науковий обіг Г. Трейгер та Е. Холл, які визначали її як ідеальну мету, до якої повинна спрямовуватися людина у власному бажанні як найкраще та ефективніше адаптуватися до оточуючого світу. Міжкультурна комунікація володіє певними особливостями, що роблять її більш складною ніж міжособистісна комунікація.

Міжкультурна комунікація – особлива ступінь культурної комунікації, яка володіє додатковим серединним членом в комунікативному ланцюгу та позасистемними елементами, що руйнують одну культурну комунікацію та відкривають можливість для побудови іншої. Міжкультурна комунікація здатна

призводити як до позитивних, так і до негативних наслідків, але вона надає можливість людині для відкриття себе у «чужому», наближення чужого. В той самий момент може виникати й новий погляд на «своє», тотожне, «єдине».

Серед усіх можливих засобів комунікації, які створило людство, основною є мова, для якої комунікативна функція визначальна. Тому в центрі уваги міжкультурної комунікація також завжди перебуває мова, в якій віддзеркалюються ключові особливості людської особистості та всієї національно-культурної спільноти [5, с.8].

В нашому регіоні проживають представники понад 50 народностей, і в кожного з них своє, індивідуальне бачення світу, культури, моралі. Кожен народ вніс свою долю в безмежно багату культурну скарбницю Мелітопольщини. Українці, росіяни, білоруси, чехи, татари, євреї, німці, болгари та багато інших народів знайшли засоби передати свою історію традиціями новому поколінню українців, виробили кодекс моралі та честі. В місті Мелітополі, який є інтернаціональним, відбувається розвиток біля ста національних культур, існує багато національних товариств, відроджуються їх традиції, звичаї, вивчається рідна мова кожного з народів.

В нашому університеті навчаються студенти різних національностей, носії різноманітних культур, саме тому, викладачам, кураторам та студентам ВНЗ необхідно знаходити шлях взаєморозуміння та співробітництва без етнічних, расових і культурних бар'єрів. Подолання цих бар'єрів залежить від волі, бажання та здатностей особистості вирішувати конфлікти в міжособистісній комунікації. Це можливе лише на основі розуміння та поваги соціокультурних, етнічних відмінностей представників різних національностей та практичного втілення в навчально-виховний процес університету основних принципів міжкультурної комунікації. Кожна культура відображає лише частину досвіду, що накопичило людство. При спілкуванні з представниками інших культур необхідно мати уявлення про їх традиції та психологічні особливості, слід намагатися зрозуміти їх культуру. І це можливе лише через формування

міжкультурної толерантності, компетентності, в яких переплітаються відкритість, терпимість, здатність дозволяти іншому існувати разом із собою.

Вивчення проблеми спільності культур дає можливість упевнитися в тому, що у багатьох випадках саме спільність підкреслює самотність культур різних народів. Тому важливе значення має тільки толерантний діалог культур, бо жодна культура, навіть сама велика, не може бути самодостатньою. Людство не може зробити крок уперед, якщо нетолерантно до інших народів, не поважає духовні цінності, накопичені в стародавні часи [3, с. 6].

В різних культурах толерантність розуміється не однозначно. В сучасному полікультурному світі «толерантність» розглядається як повага та визнання рівності, відмова від домінування та насильства, дотримання норм поведінки. Толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, якими вони є, та взаємодіяти з ними на основі розуміння, погодженості, визнання прав іншої людини. Толерантність є необхідним компонентом життєвої позиції зрілої особистості майбутнього фахівця, який воліє власними цінностями, інтересами та ідеалами.

В психології толерантність визначається як повага, прийняття, позитивне ставлення та розуміння різноманіття індивідуальних форм самовираження. Вона є особистісною властивістю, що є складовою гуманістичної направленості особистості та визначається її ціннісним ставленням до оточуючих. Також толерантність розглядається як соціальна установка на певний тип ставлень, що проявляються в індивідуальних діях та вчинках особистості [1, 2].

Слід зазначити, що сьогодні найважливішим завданням всіх закладів освіти є формування толерантності, культури та активності молоді на основі ідей національного духовного відродження української держави. Як ніколи раніше, українське суспільство відчуває необхідність участі молоді у державотворчих процесах, влиття нових творчих сил та ідей, які спроможна привнести лише нова генерація. Великий вплив на розвиток та формування особистості майбутнього фахівця під час навчання у вищому закладі освіти здійснюють викладачі та куратори.

Соціально-психологічні аспекти удосконалення міжкультурної комунікації та міжособистісної взаємодії в педагогічній діяльності викладача залишаються проблемою, практична реалізація якої залежить від вирішення цілої низки організаційних, науково-методичних питань в період навчання та виховання студентської молоді. Будь-який вид людської діяльності передбачає соціальну та психологічну взаємодію людей. В сучасних умовах демократизації системи освіти питання взаємодії викладача і студента – одно з пріоритетних.

Варто підкреслити, що педагогічна культура, як культура в цілому, завжди йшла від народних коренів. Тому необхідно враховувати в роботі з підготовки майбутніх педагогів елементи етнопедагогіки й етнопсихології, бо саме вони систематизують народні знання про виховання, які відображені в релігії народу, казках, прислів'ях, приказках, піснях, традиціях, обрядах, народному ремеслі, красоті одягу, які в свою чергу належать до комплексних факторів виховання майбутнього педагога [3, с. 17].

Толерантність особистості стосується всіх ланок суспільного життя нашої молоді держави. Толерантність надзвичайно містке та глибоке поняття. Воно торкається діалогу культур, міжетнічних та міжконфесійних взаємин, міжнародних відносин, культури світу. Без терпимості, врахування інтересів, установок, світогляду одне одного, без рівноправності народів, інших культур неможливий розвиток та прогрес цивілізації.

Актуальність надзвичайно складної проблеми толерантності у взаєминах системи «викладач – студент» не викликає сумніву. І все ж цю проблему потрібно вирішувати. Суб'єкти системи «викладач – студент» мають проявляти здоровий глузд, силу волі, неупередженість, толерантність, розвинене почуття відповідальності як індивідуальної, так і соціальної.

Найбільш тісно пов'язана з повсякденним життям студентської молоді особистість куратора з його індивідуальними особливостями та професійними якостями. Нами розроблено та репрезентовано університетську програму «Професійна культура куратора академічної групи – основа гармонійного виховання національної інтелігенції», яка спрямована на розв'язання проблем,

пов'язаних: зі створенням в університеті ефективних психолого-педагогічних, методичних та якісних соціальних умов для роботи структурних підрозділів кураторської системи університету; з оновленням змісту методичної підготовки кураторів університету; з підвищенням фахової культури кураторів як викладачів-наставників, як носіїв духовності, суспільних і національних цінностей, моральності та культури; з посиленням престижу та утвердженням високого соціального статусу викладача, куратора в багатонаціональному просторі університету. З метою покращення міжкультурної комунікації в студентському колективі авторами було розроблено та впроваджено на базі Психологічної служби університету програму соціально-психологічного тренінгу розвитку толерантності та групової згуртованості для студентів університету (учасниками постійно-діючого тренінгу є студенти 2 курсу природничо-географічного факультету); розроблено та апробовано в навчально-виховному процесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького Комплексну програму адаптації першокурсників «Здоров'я – Мотивація – Професіонал»; створено словник-довідник «Путівник першокурсника».

Підсумовуюче зазначене вище, автори з гордістю звертають увагу на вислів поета-гуманіста Тараса Григоровича Шевченка «Історія мого життя є часткою історії моєї Батьківщини».

Висновки. 1. Міжкультурні відмінності фіксуються в свідомості людей у вигляді стереотипів іншої культури, які можуть бути як позитивні, так і негативні. В основі цих стереотипів полягають національні відмінності у вигляді уявлень про культуру інших націй та народностей. Вони виникають в процесі комунікативної взаємодії студентів, викладачів, керівництва університету, кожен з яких є носієм певного рівня культури. У зв'язку з цим будь-який контакт між людьми стає міжкультурною комунікацією, що є одним з провідних факторів впливу на специфіку освітнього простору ВНЗ та умовою його функціонування.

2. В основі комунікації як діалогу полягає самоцінність особистості, існування неповторного індивідуального образу світу. Що ж стосується міжособистісної комунікації, то вона завжди між персональна комунікація, де один учасник завжди знаходить культурну відмінність іншого. Міжкультурна комунікація вивчає специфіку обміну інформацією між представниками різних націй, етносів, мов усередині однієї країни чи на рівні міжнародного спілкування. Таким чином, міжкультурну комунікацію слід розглядати як динамічну багаторівневу взаємодію складних систем в центрі якої знаходяться спільності людей та соціальні групи.

3. Важливий вплив на конструктивні міжособистісні взаємодії та міжкультурну комунікацію здійснює рівень розвитку толерантності особистості. Толерантність більшість вчених визначають як активну та усвідомлену позицію індивіда, сильну, об'єктивно позитивну властивість, психологічну готовність до терпимості задля забезпечення взаєморозуміння та позитивної взаємодії між людьми.

В перспективі плануємо дослідити психологічні механізми міжкультурної комунікації в системах «студент-студент», «студент-викладач».

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А.Г. О смыслах понятия «толерантность» [Текст] / А.Г. Асмолов, Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова // Век толерантности: науч.-публ. вестн. – 2001. – Вып.1. – С.8-18.

2. Бардиер Г.Л. Социальная психология толерантности / Г. Бардиер. – СПб.: Издательство С.-Петербуржского ун-та, 2005. – 120 с.

3. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учебн. для студентов пед. учебн. Заведений / Волков Г.Н. – 2-е. изд., испр. и доп. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.

4. Добровольська Л.П. Етнопсихологічні та соціокультурні особливості спілкування народних меншин мелітопольщини / Добровольська Л.П., Анпілова Ю.Г. // Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 22-23 травня 2008 р. – 304 с. – С. 219-222

5. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник / В.М. Манакін. – К.: Академ-видав, 2012. – 288 с.

6. Федченко П.М. Тарас Григорович Шевченко / П. Федченко. – К.: Наук. думка, 1989. – 304 с.